

## Zaglavak

**K**oliko je to bilo moguće, knjiga je dovršena. Ostaje još samo osvrnuti se na nju. U njoj se ocrtao lik Božice Majke, Majke vlažne zemlje s njezinih mnogo lica i bezbroj naziva. Za Slavene je ona bila na prvom mjestu Mokoš, mokra dakle, prelja i tkalja, velike glave i razbarušene kose, dugih ruku. Pod raznim nazivima štovali su je i Balti. Ta je njihova predaja uvelike podudarna slavenskoj. Tek kad se one uzmu skupa, saznaje se o toj ložnici ono što se o njoj još može znati.

Ona je Perinj, Perunova žena, gazdarica njegova dvora na nebeskoj gori, otvara i zatvara njegova vrata ali je i Vela, pridružena stočjemu bogu Velesu, u blatu, na lokvi i močilu kraj mutne vode. Čovjeku je Suđenica, dodjeljuje mu udio i dosuđuje usud. Prede nit njegova života. Pod njezinim se prstima ta nit i prekida. Određuje tko će živjeti, a tko će u grob. Stoga je i majka grobova. Vratima podzemnoga svijeta ona je ključarica, u nje je zlatan ključ kojim ih u proljeće otvara njezin sin Jarilo. Kroz njih navire topla rosa koja poljima daje rodnost, kroz ta vrata izlijeću ptice selice koje su se za zimske studeni bile sklonile iza njih u toplinu. Na tim vratima ona dočekuje pokojnike, u osobito-me je smislu njihova majka.

Ona kao Vela poput Velesa Zaprječnika zatvara u gori kladence i uskraćuje vodu. I nju tada poslije teške borbe topuzom ubija gromovnik i ljudima oslobađa vode. Ženama nalaže stroga pravila pri kućnim poslovima i oštro ih kažnjava kada ne poštuju njezine zabrane. Štuju je usrdno, ali i žive u strahu od nje. Raščupane kose vuče se s maglama po vrbicama, a velika je nebeska božica. Javlja se i umnožena, najčešće

utrojena. To je drevna baština indoeuropskih vjerskih predočaba. Noćni susret s njom na vodi poguban je.

Nije pošlo za rukom odrediti zašto se jednom susreće na gori u prozračnom ozračju njezina vrha, a drugi put na mutnim vodama blata i na močilu koje vrvi od vodenih životinja što se u njem legu, a u njem se namaču kudjelja i lan za njezinu pređu i tkanje. Nije jasno čime je ta promjena uvjetovana. Otvoreno ostaje i pitanje nije li upravo ona prvotno sam Veles, Perunu i supruga i protivnica. Kako god ta dalekosežna pitanja ostaju otvorena, o njima u knjizi ima dosta toga i čitati i saznati.

Ova je knjiga posljednja od triju na tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine. Njezinim završetkom završena je dakle veća cjelina. Završena je u toliko što je tu izneseno sve znatnije i potpunije što je ovaj pisac uspio i dospio skupiti i saznati o svojem predmetu. I to ustrajno slijedeći metodski pravac koji je zacrtao i strogo se pridržavajući njegovih ograničenja. Samo tako je moguće ne izgubiti se u neizmjernom obilju i raznolikosti materijala i zanimljivih zapažanja o njem. Samo tako se o jednome i vrijednome saznaje najviše što se o tome može znati.

Već i samo materijal skupljen u ovim knjigama omogućuje daljnja istraživanja jer jedan čovjek u prvom zahvatu nije u stanju prepoznati sve što se u njem može naći. A zbirke usmene književnosti svih naroda slavenskoga jezika sadrže još mnogo tragova svetog obrednog pjeva njihovih nekrštenih predaka. Tragovi starih obrednih tekstova rijetki su u toj masi tekstova. Nužno je strpljivo prosijavati te tekstove kao riječni pijesak da bi se iz njega izdvojila i skupila zlatna zrnca. No tako se ipak nalaze tragovi tih tekstova, preduboko su se usjekli u pamćenje i doživljajnost svih naroda slavenskoga jezika da bi se potpuno zaboravili. Treba samo sustavno tražiti, a sada uz pomoć elektroničke tehnike to je i dostižno kako prije nije bilo. Na sve ono na čem su utemeljene ove tri knjige, a nisu našli i priredili mi drugi, nailazio sam zapravo kao slijepa kokoš na zrno. Uvijek sam bio svjestan koliki je u svem tome udio istraživačke sreće.

Istraživanje, dakle, nikako nije dovršeno, ono je zapravo tek na-četo. I dovedeno dotle da se uvjerljivo pokazuje kako su mu rezultati bogati i vrijedni pozornosti, kako god nas opet i opet iznevjeruju kad postaje najzanimljivije. Istraživanje kulturnoga sloja naše pretkršćanske slavenske baštine prostire se pred nama kao široko polje, a ono će biti to uspješnije što će potpunije uspjeti biti interdisciplinarno. Ove tri knjige predstavljaju samo jedno metodsko gledište: bave se rekonstrukcijom obrednih tekstova. To je bitno, pa u nekom smislu i temeljno, jer se time postiže da sami naši stari vlastitim riječima progovore o skrovitom ustrojstvu svijeta i o njegovoj svetosti kako su je oni doživljavali i sebi priopćavali. Ako i samo malo od toga dopire do naših ušiju, nama je i to veliko obogaćenje. Opširnije je o tome bilo govora u Zaglavku *Zelenomu lugu*.

No tomu treba postaviti okvir na temelju baštine narodnih vjervovanja i običaja, cjelokupne tradicijske slike svijeta. Na tom području vrlo su znatni prinosi Vitomira Belaja, a mnogo je toga još ostalo učiniti na tom polju. Treba sve to, i tekstove i vjervovanja i običaje, staviti u cjelinu tipološki razuđene slike vjerskih predočaba i doživljavanja svega čovječanstva. Na tome su radili i mnogo uradili Ivanov i Toporov, uradili su i njihovi suradnici, ali u plovidbi po tom kulturološkom oceanu valja da uzmu udjela, prema mjeri svojih snaga, i naši mladi istraživači. Nije dobro ostati zatvoren u vlastitom malom dvorištu. Istražujući, dakako, u prvom redu svoje, ne valja izgubiti iz vida cjelokupnost. U tome smo još jako manjkavi. No svoje manjkavosti treba biti svjestan i kad nema mogućnosti da se ona odmah nadoknađuje.

A toponomastičke tragove stare vjere na našem zemljištu treba istražiti pomno i sustavno, vrlo brižljivo i iscrpno. Takav je cilj dostižan, kako god je taj rad zahtjevan i mukotrpan. Na tome vrlo zauzeto radi Tomo Vinšćak opirući se o istraživački projekt posvećen upravo tomu predmetu koji on vodi na svojem Odsjeku za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Pri ruci mu je pri tome znanstveni novak Tibor Komar. Vrlo zanimljive

i poticajne prinose daje tomu istraživanju u okviru svojega studija krajolika kao predmeta umjetničkog doživljaja povjesničar umjetnosti Vladimir Goss, profesor Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci. Njegove brojne publikacije, izašle u najnovije vrijeme, prave su riznice vrijednih činjenica i zapažanja. Također u najnovije doba ozbiljno su se zainteresirali za pretkršćanski slavenski kulturni sloj arheolog Ante Milošević iz Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu te povjesničar umjetnosti i arheolog Nikola Jakšić sa Sveučilišta u Zadru. Oni su svoju pozornost upravili, kao uostalom i Vladimir Goss, na tragove stare vjere u srednjovjekovnoj kršćanskoj umjetnosti. Na tom je području u Rusa učinjeno već dosta. Najviše su tomu pridonijeli Vjačeslav Vsevolodovič Ivanov i Boris Aleksandrovič Uspenskij.<sup>1</sup> U nas je to područje ostalo potpuno zanemareno. Čak je i troglava kamena plastika nađena u Vaćanima do Bribirske glavice, koja bi mogla biti ranosrednjovjekovni poganski idol i vrlo je sugestivna u tom smislu, do nedavno objavljena Gossova članka<sup>2</sup> ostala uvelike nezapažena i izgubila se iz postava Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu. A ona, ako ništa drugo, vrlo zorno postavlja pitanje. Jednako su tako dvije gore s imenom *Perun* u Hrvatskoj, dvije daljnje u Bosni, poluotok Veles pod Povilama kod Novoga Vinodolskoga, naselje Mokošica na Rijeci Dubrovačkoj i Gora Musnica u primorskim Poljicima ponad Duća do sasvim nedavno pobuđivali tek neznatnu pozornost. Čitav jedan kulturni sloj ostao je tako da se pomno, korak po korak i oprezno, konačno ipak otkriva.

Tek jedva da je počelo, ali počelo je, i počelo je interdisciplinarno. To obećaje dobar uspjeh, ako se ustraje i ako duh vremena ne bude previše agresivno nesklon i sasvim premoćan. Dakako, tu kao i inače, interdisciplinarnost valja ispravno shvatiti. Ona ne znači, kako bi neki zapravo htjeli, da se dokida disciplina. Naprotiv, svaki istraživački zahvat mora ostati na najvišoj razini metodskih zahtjeva i razrađenih postupaka svoje discipline, a među njima takvima treba

1 Usp. Иванов, 1976 i Успенский, 1982.

2 Usp. Goss, Vladimir P., The Three-Header from Vaćani, Starohrvatska prosvjeta, III. serija – svezak 36 (2009), Split 2009, 35-54.

uspostaviti koordiniranu suradnju kako bi sebi postali komplementarni i onda preko granica disciplina tvorili jednu istraživačku cjelinu. Interdisciplinarno istraživanje zahtijeva dobru i temeljitu školovanost u svim disciplinama koje pri tome ulaze u igru. Tek tada će dati izvrsne rezultate, kakvi se, ostajući samo u okvirima jedne discipline, ne mogu postizati. To je jedini smisao interdisciplinarnosti.

Završeno je, nadalje, i zaokruženo izlaganje u tim trima knjigama i po tome što su u njima obuhvaćena sva područja slavenske prekršćanske mitske slike svijeta, svi razdjeli njoj pripadne obrednosti, do kojih je rekonstrukcijom ulomaka obrednih tekstova bilo moguće doprijeti. Više nema, za sada. Nema, međutim, razloga za razumnu sumnju o tome da će biti moguće doprijeti i do više toga, možda već i vrlo skoro, ako posluži istraživačka sreća. Svakako treba sustavno tražiti. Naravno i to je pitanje vremena, snage i sredstava što se tu mogu uložiti. Ovaj pisac je svjestan da je sve što je našao na tom području našao više manje usput. Ako ćemo tomu istraživanju pokloniti ozbiljnu pozornost, to ne smije tako ostati.

U jednome ove knjige, pa tako i ova treća, sigurno nisu dovršene i zaokružene. One nisu dovršen i zaokružen prikaz vjere starih Slavena. One, naime, takav prikaz uopće nisu, kako god se iz njih o tome može saznati više nego iz mnogih pravih prikaza. Čitajući ih, može se doživjeti kako Slaveni sami govore o svojim vjerskim sadržajima, onoliko koliko je to uspostavljeno na temelju tragova očuvanih u kontinuitetu usmene tekstovne predaje. To su knjige o obrednim tekstovima, a ne knjige o sustavu vjerskih predočaba i duhovnih sadržaja. A ti pak tekstovi sadrže obredno kazivanje mita, pa su to tek tako posredno i knjige o slavenskim mitskim sadržajima očuvanim u jeziku i s jezikom. Tako su te knjige svojevrstne zbirke novih i do sada neiskorištenih vrela za proučavanje slavenske mitske slike svijeta.

Očuvano u jeziku i s jezikom, predstavlja to isti kontinuitet trajanja, istu predaju kao i jezik sam. Nema tu izravne veze s genetikom, s podrijetlom, kako se sada počelo egzaktno istraživati. Sve je to jezična baština. Svakoga tko se udubi u to mora iznenaditi koliko je

praslavenskoga mitskog govora prisutno u našoj jezičnoj porabi kako smo ju naslijedili od svojih starih. Ona se, naravno, stalno mijenja i upravo u toj mijeni traje. Tako nam čuva i izraze i obrate koji se izvorno odnose na mitski ustroj svijeta. To je odavno zaboravljeno. Nova svetost potpuno je potisnula staru. Ali ono što je očuvano s jezikom omogućuje nam da tu staru svetost ipak, nepotpuno doduše i manjkavo, ali pouzdano, oprezno pipajući upoznajemo. Tako opet postaje naša. Svi koji smo rasli u tom jeziku i srodili se s njime, kada ju upravo preko toga jezika upoznamo, prepoznajemo ju kao svoju, naslojenu u dubinskim našim i zatrpanim slojevima. Doživljujemo to kao neko oživljeno sjećanje. Tako ove tri knjige mogu progovoriti čitatelju. Probuđeno sjećanje postat će pamćenje i trajno obogatiti onoga koji ga stekne.